https://doi.org/10.26682/hjuod.2023.26.1.15
گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا: 26، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی و كومەلناسی)، بپ 205-218، 2023

رەنگڤەدانا کەسایەتی و سیاسەتا میر بەدرخان د رۆژنامەڤانیا بریتانیدا 1821-1847

سیپەل سالم محمد أمین و صلاح محمد سلیم
پشكا مێژوو، كولیژا پەروەردا بنیات، ، زانكویا دهوك، هەرێما كوردستانێ-عیراق

((مێژوویا وەرگرتنا ڤەكولینی: 14 كانوونا دووێ، 2023، مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤكرنێ: 27 شواتێ، 2023))

پوختە

رۆژنامەڤانی ئێك ژ ژێدەرێن گرنگە بۆ پەیداكرنا پێزانینێن مێژوویێ ل دور هەر بابەتەكێ گرێدای مێژوویێ، ب تایبەت ئەو رۆژنامە ئەوێن ل سەردەمی رویدانا دەرچووین، چۆنكە گەلەک دەم ب سەردا نەچوویە، لەورا زۆر گرنگە ڤەكۆلینێن ئەكادیمی د ناڤ رۆپەلێن ئەوانا دا ب هویری بهێنە ئەنجامدان، چونكە گەلەك جاران ئەو پێزانین دناڤ ئەوان رۆژناما دا د بنە ژێدەرێن جهێ باوەریێ، لێ د هەمان دەم دا هندەك پێزانین دناڤ ئەواندا هەنە د شاشن و دورن ژ راستیێ، ژبەر باهراپتریا ئەوان دەربرینێ ژ هەستێن ئەوی كەسی یان یێن ئەوی لایەنی یێ ئەو بابەت نقیسی.

سەبارەت بەلاڤەكرنا رویدانێن میرگەها بۆتان دناڤ رۆژنامەڤانیا بریتانیا دا ل چەرخێ نوزدێ، گرنگیەكا باش پێ هاتیە دان ب تایبەت ل سەردەمێ فەرمانرەوایێ یا میر بەدرخانی (1821-1847)، ژبەر هەمی سالوخەتێن سەركردایەتیێ و نیشانێن سەربەخۆیی لدەڤ میری هەبوون. د رۆژنامەڤانیێ دا ب هەلویستێن جودا جودا باسی كەسایەتی و سیاسەتا میر بەدرخانی و سەردەریا ئەوی لگەل خەلكێ ل ژێر سیبەرا ئەوی ئاكنجیبووین هاتییەكرن، زێدەباری پەیوەندیێن ئەوی لگەل میرێن كوردی و دروستكرنا هەڤپەیمانیان دگەل ئێك. بریتانیا هزرەكا مەزن بۆ میری و هێزا ئەوی ل دەڤەرێ دكر ئەڤ چەندە ژی گرێدایێ بەرژەوەندیێن بریتانیا دناڤ دەولەتا ئوسمانی دا بوو. رۆژنامەڤانیا بریتانی ژی وەكو خودیكا دەستهەلاتا دەولەتا خو ب رەنگەگێ باش تیشكا خو ئێخستیە سەر میر بەدرخانی.

پەیڤێن سەرەكی: میرگەها بۆتان، میر بەدرخان، دەولەتا ئوسمانی، رۆژنامەڤانیا بریتانی

پێشەكی

كوردستان دەڤەرەكا جوگرافی یە دكەڤیتە رۆژهەلاتا ناڤین و ب تایبەت ل ئاسیا بچووک، چ سنورێن سیاسی نینن. كوردان ب درێژاهییا دیرۆكی یا هەولدای ئەو بخو دەستهەلاتا خو برێڤەببەن و د ئەنجام دا چەندین میرگەهـ ییت هاتینە دامەزراندن، ژ ئەگەرێ هەڤركییا دناڤبەرا دەولەتا ئوسمانی و سەفەوییا دا، و پشتی شەرێ چالدێران (١٥١٤) كوردستان هاتە پارچەكرن هندەک ژ ئەوان میرگەهان كەتنە ل ژێر دەستهەلاتا دەولەتا ئوسمانی و هندەک ژی ل ژێر دەستهەلاتا دەولەتا سەفەوی. میرگەها بۆتان ئێک ژ میرگەهێن كوردی یێن بناڤ و دەنگ بوو ب تایبەت ل سەردەمێ میر بەدرخانی ئەوێ دەستهەلات دناڤبەرا سالێن (١٨٢١-١٨٤٧)دا گێرای، ئەڤێ میرگەهێ جهەكێ بەرچاڤ د دیرۆكا كوردی دا گرتییە. ل نیڤا ئێكێ ژ سەدێ نوزدێ كوردستان دبیتە جهێ ململانا سیاسی دناڤبەرا دەولەتێن زالهێز دا وەكی بریتانیا و رۆسیا، و ژ ئەگەرێ ئەوێ هەڤركییا سیاسی ئەوا دناڤبەرا رۆسیا و دەولەتا ئوسمانی و ئیرانێ دا، بریتانیا ب هەمی هێزا خو هەولددەت پێگەهێ خو دناڤ كوردستانێ دا بهێز بێخیت.

پلانا ڤەكولینێ:

پلانا ڤەكولینێ یا پێكهاتییە ژ دەرازینكێ، و ل دویڤدا ناڤرۆكا بابەتی ژ چوار تەوەران یا پێكهاتییە؛ ل تەوەرێن

ئێکێ و دووێ دا لێ نیرینەك ل سەر بابەتێن د رۆژنامێ دا سەبارەت کاسایەتیا میر بەردخانی و سیاسەتا ئەوی یا ئابووری دناڤ میرگەهێ دا هاتییە باسکرن، و ل دوێڤدا گۆهارتنا هەڵویستێ رۆژنامەڤانیێ ژ کەسایەتیا میر بەدرخانی پشتی تێگچوونا پەیوەندیێن ئەوی دگەل نەستوریان، کو ئەڤە دبیتە تەوەرێ سیێ و پاشان ل تەوەرێ چوارێ دا باس ل پەیوەندیێن ئەوی دگەل میرێن کورد کرینە، و دگەل دویماهیکا بابەتی هاتییە نڤیسین.

ئارمانجا ڤەکولینێ:

ئارمانج ژ هەلبژارتنا ئەڤی بابەتی دیارکرنا هەڵویستێن رۆژنامەڤانیا بریتانی سەبارەت کەسایەتی و سیاسەتا میر بەدرخانی، ب تایبەت ل دەسپێکی رۆژنامەڤانیێ هەڵویستەکی باش دەربارەی میری و کەسایەتیا ئەوی وەردگرت، لێ پشتی پەیوەندی دناڤبەرا میری و نەستوریان تێکچووی، رۆژنامەڤانیێ وێنەکێ خراب ژ کەسایەتی یا ئەوی دا دیارکرن.

ئاریشا ڤەکولینێ:

1 . دیارکرنا هەڵویستێن جودا یێن رۆژنامەڤانیێ دەربارەی کەسایەتی و سیاسەتا میر بەدرخانی و پەیوەندیێن ئەوی دگەل میر و کەسایەتیێن کورد.

2 . ئارمانجا رۆژنامەڤانیێ سەبارەت ئەوان هەڵویستان و ئەگەر ژ گوهارتنا هەڵویستێ خۆ ب رەنگەکێ خراب سەبارەت میر بەدرخانی.

رێبازا ڤەکۆلینێ:

ئەڤێ ڤەکولینێ، شرۆڤەکرنا مێژووی سیاسی بۆ هاتییەکرن، پشت بەستن لسەر رۆژنامەڤانیا بریتانی هاتیەکرن وەک ژێدەرێ سەرەکی، دیسان چەندین پەرتوکێن مێژووی بۆ شروڤەکرنا ڕودانێن مێژووی بکارهاتینە.

ژێدەرێن گرنگ:

سەبارەت ژێدەرێن ڤەکۆلینێ، پشت پەست ل سەر رۆژنامەیێن جودا جودا یێن بریتانی هاتییە کرن وەکی رۆژناما (مورنینگ پوست-Morning Post) و رۆژناما (دەیلی نیوز لەندەن-(Daily News (London)، زێدەباری چەندین ژێدەرێن کوردی وەکی پەرتۆکا کوردەکانی ئیمپراتوریەتی عوسمانی یا جەلیلی جەلیل و هەروەسا پەرتۆکا (الکورد في الوثائق البريطانية) یا عثمان علي، زێدەباری چەندێن ژێدەرێن ئینگلیزی. هەلبەت ب دەستڤەئینانا ئەڤان ژێدەران ب ئاسان نەبوو ب تایبەت رۆژنامەڤانیا بریتانی، ژبەر سەردەمێ رۆژنامە لێ هاتییە بەلاڤکرن گەلەک یێ دویر بوو زێدەباری ناڤێن میر و کەسایەتیێن کورد، هەروەسا دەڤەرێن کوردی ل هەر رۆژنامەکێ دا ب رەنگەکی و شێوازەکی هاتییە نڤیسین لەوڕا لێگەریان دناڤ بابەتێن رۆژنامەڤانیێ دا کارەکێ ئاسان نەبوو، کو ئەڤە ئێک ژ ئاستەنگێن هەرێن ب زەحمەت بوو.

دەرازینك

سەروبەرێ سیاسیێ کوردستانێ دسەدێ نوزدێ دا، کو یا پێکهاتی بوو ژ ئەوان دەڤەرێن ژلایێ فەرمانبەرێن دەولەتا ئوسمانی و قاچاری ڤە دهاتە برێڤەبرن و ژ هندەك میرگەهێن نیمچە سەربەخۆ ڤە یێن سەر ب هەردوو دەولەتان ڤە پێکدهات. ژلایێ تیۆری ڤە پرانییا ئەوان میرگەهان ب سەر دەستهەلاتا ناڤەندی یا دەولەتا ئوسمانی ڤەبوون، بەلێ ژلایێ پراکتیکی ڤە د سەربەخۆ بوون، هەروەسا بەشەکێ بچووك ب هەمان شێوە ل ژێر دەستهەلاتا دەولەتا قاچارییان بوون[1]. دەولەتێن ئەوروپی ل هەر دەرفەتەکێ دگەریان دا دەست تێوەردانێ دناڤ کاروبارێن ئەوان دا بکەت ب تایبەتی پشتی گرنگییا دەڤەرێن کوردی بۆ ئەوان دیاربووی.

بریتانیا ئێك ژ دەولەتێن زالهێزێن جیهانی بوو، و خودانا ژێردەستێن (مستعمرات) بەرفرەهـ بوو، ب تایبەتی ل روژهەلاتا کیشوەرێ ئاسیا. ژبەر جهێ جوگرافی یێ دەولەتا ئوسمانی، کو دکەڤیتە دناڤبەرا هەردوو کیشوەرێن ئاسیا و ئەوروپا دا، ب رەنگەکی کونترولێ ل سەر دەریا سپی و یا رەش دکەت، کو هەتا سالا 1780 دەریا سپی ب دەریا ئوسمانی دهاتە نیاسین، هەروەسا دەریا سور و ل گەل بەشەك ژ کەنداڤێ فارسی جهەکێ تایبەت دایە ئەڤێ دەولەتێ [2]. دیسان دەولەتا ئوسمانی یا نیزیکێ ژێردەستێن بریتانیا یێن روژهەلاتی بوویە، ئەڤێ ژی ژلایێ بازرگانی ڤە گرنگیا خو هەبوویە، چونکە رێکا بازرگانی یا بریتانیا دناڤ دەولەتا ئوسمانی دا دەربازدبوو[3]. ژبەر هندێ ب درێژاهیا مێژوویێ دەولەتا ئوسمانی تووشی مایتێکرنا سیاسی و لەشکری یا بریتانیا

بوویە و كوردستان ژی وەك پشكەك ژ ئەڤێ دەولەتێ روب رویێ هەمان مایتێكرنا دبوو [4].

سیاسەتا ئیستراتیژی یا بریتانی بەرامبەری دەولەتا ئوسمانی ل ئەوی دەمێ دیاربوو دەمێ ژلایێ سیاسی، لەشكری و ئابووری ڤە ل سەدێ نوزدێ پێشكەفتی، پاشان بۆ مەرەمێن خو یێن سیاسی و ئیستراتیژی گرنگیەكا زۆر ب دەولەتا ئوسمانی دا، و پتریا كوردستانێ ژی وەك پشكەك ژ ئەڤێ دەولەتێ یا بێ بەهر نەبوو ژ ئەوێ سیاسەتێ و ئەڤێ چەندێ كارتێكرن ل سەر پێشهاتێن سیاسی یێن دەڤەرێن كوردی كریە[1]. هەر چەندە بریتانیا ب رەنگەكێ ئاشكەرا ئەڤ سیاسەتە پەیرەونەدكر، لێ رێكێن خۆە یێن تایبەت هەبووینە بۆ بهێزكرنا پێگەهێ خۆ لناڤ میرگەهێن كوردی دا [6].

ب ئەڤێ مەبەستێ ژی بریتانیا هندەك گەرۆك و مزگینەرێن ئایینی و دبلوماتكار بۆ مەرەمێن سیاسی و ئابووری و ئایینی و ڤەدیتنا دەڤەرێن كوردی و ب تایبەت بۆ دەڤەرێن میرگەها هنارتن، و بڤی رەنگی پێزانین ل دۆر میر و كەسایەتێن كوردی كومدكرن و ڤەدگوهاستن [7]. سەبارەت بابەتێ ڤەكولینێ، كو ئەو ژی یێ گرێدایە ب كەسایەتییا میر بەدرخانی ڤە(1821-1847)[8] میرێ میرگەها بۆتان[9]، كو ئەڤە ئێك ژ میرگەهێن كوردی یێن ب ناڤ و دەنگ بوو ب تایبەتی دماوێ فەرمانرەوایی یا وی دا، دەنگ و باسێن میرگەها بۆتان ب گشتی و میر بەدرخانی ب تایبەتی جهەكێ گرنگ د رۆژنامەڤانیا بریتانیا دا كریە. ژبەر كار و كریارێن میر بەدرخانی چ ل سەر ئاستێ میرگەهێ یان ل سەر ئاستێ هەرێمی دەنگڤەدانا خو هەبوویە، لەورا چەندین هنارتیین بریتانیا سەرەدانا میری ب خوە كرینە و ژ نێزیك كەسایەتی یا ئەوی نیاسی یە.

تەوەرێ ئێكێ: كەسایەتییا میر بەدرخانی د رۆژنامەڤانیا بریتانیا دا

هنارتیێن بریتانیا پتر رۆلێ خو دماوێ حوكمداری یا میر بەدرخانی دا دیتیە، و ب رەنگەكێ بەرچاڤ ب دەستهەلات و هێزا ئەوی داخباربووینە، و نووچە و سەرەدانێن خوە بۆ میرگەها بۆتان د رۆژنامێن جودا جودا دا بەلاڤەكرینە. د ژمارەكا رۆژناما(مورنینگ پوست-Morning Post)دا [10]، بابەتەك هاتی یە بەلاڤكرن ل ژێر ناڤێ قستەنتینیە، كو هندەك دەنگ و باس ژ پەیامنێرێ بریتانیا ل كوردستانێ ل 28ێ چریا ئێكێ سالا 1846 هاتییە ڤەگوهاستن و ددەتە دیاركرن:"بەدرخان بتنێ فەرمانرەوایێ دەڤەردارییا جزیرێ كریە، لێ ئەو بخو وەك خودان دەستهەلاتەكا رەوا ل سەر هەمی سنورێن دەڤەرێ و چیا و عەشیرەتێن كوردی ددانت" [11]. ئانكو دەستهەلاتا میر بەدرخانی نە بتنێ ل سەر دەڤەرا جزیرێ بوویە، بەلكو هەمی دەڤەرێن دەوروبەر ژی ب خوڤە دگرتن و هەتا میری هەولا دامەزراندنا دەولەتەكا ئێكگرتی دكر. میر دهاتە هەژمارتن ئێكەمین فەرمانرەوایێ كورد، كو شیایە دەستهەلاتەكا رەوا ل سەر پشكەكا مەزن ژ ئەنادولا رۆژهەلات بگێریت [12]، لەورا سنورێن دەڤەردارییا ئەوی دناڤبەرا سالێن 1842-1846 هەر ژ سنورێن دەولەتا فارسی ژلایێ رۆژهەلاتی ڤە و هەتا دگەهشتە وەلاتێ دناڤبەرا هەردوو رویبارا دا (میسوپوتامیا)، و ژلایێ باكوری ڤە ژ دەڤەرێن دكەڤنە دناڤبەرا دیاربەكر و هەتا دەرگەهێ مووسلێ بخوڤە گرتییە[13]، لەورا ژبەر بەرفرەهبوونا دەستهەلاتداری یا ئەوی، بریتانیا ب گرنگیڤە چاڤدێریا رویدانێن دەڤەردارییا ئەوی دكر، و بۆ هەر كارەكێ نە د بەرژەوەندییا ئەوان دا د ئامادەبوون پێنگاڤێن دویڤ دا بهاڤێژن.

رۆژنامەكا دیتر ژی دووپاتیا دەستهەلاتا میر بەدرخانی و سەربەخۆییا وی ل سەر هەمی ئەوان دەڤەرا دكەت، دەمێ كونسولێ بریتانیا ل سامسوونێ (ستیڤنز-Sir Stevens)[14] ژلایێ بالیوزێ بریتانیا (ستراتفورد كانینگ-Sir Stratford Canning)هاتی یە هنارتن بۆ سەرەدانا میری، دەربارەی بابەتێ كریستیانێن نەستوری[15]، ددەتە دیاركرن دەمێ كونسولی میر بەدرخان ل جهێ ئاكنجیبوونا ئەوی دیتی، كوتی بنگەهێ ئەو یێ سەرەكی ل دوو كەلهێن ئاسێ دابوو و 800 چەكداران زێرەڤانیێ ل كەلها وی دكر [16]. بەلێ ڤەكولەر (عثمان علی) د هەمان راپۆرتا جێگرێ كونسلێ بریتانیا (ستیڤنز)ی ل مووسلێ بۆ بالیوزی هاتییە هنارتن

دیارکریە، کو دەمێ جێگرێ کونسلی شیایی سەرەدانا خ بۆ دەڤ میر بەدرخانی ل سالا 1844 ئەنجام بدەت، ئاماژە ب کەلها میری ل دەرگول دکەت[17]، کو میر ل وێرێ دژیت و 100 زێرەڤان یێن دگەل، بەلێ دبێژت؛ ئەو کەلهە مەزناهی یا ئەوێ دشێت 900 هەتا 1000 کەسان تێڤە بمینن، ئانکو ل ڤێرێ شاشییەك یا هەی دناڤبەرا ژمارا چەکدارێن زێرەڤان یا ڕۆژنامێ ئاماژە پێ کری و یا د راپورتێ ب خودا هاتی، کو دیاردکەت ئاڤاهییێ مەزن یێ کوچکێ تێرا وێ ژمارا مەزن یا خەلکی دکەن دناڤ دا بژین، نەکو ئەو ژمارا چەکداران زێرەڤانێن کوچکا میری نە [18]. لێ د ئەڤان هەر دوو ژێدەراندا دیاردبن کو میر بدرخان خودان کەلهەکا بەرفەرە و مەزن بوو .

زێدەباری رۆژناما ناڤبری دیاردکەت، میر بەدرخان سەرکردێ هەرێ بهێزە ل هەمی کوردستانێ، ئەو پاشایێ راستەقینەیێ چیایی یە و دبێژت:"دەستهەلاتا والیێ مووسلێ ناگەهیتە پشت دیوارێن بازێرێ ئەوی، ل ئەوی دەمی دا دەستهەلاتا دروستی بتنێ یا سەرکردێن کوردانە ل دەڤەرێ" [19]. ئانکو لڤێری هەر مەبەستا ئەوان دەستهەلاتا بەرفرەە یا میر بەدرخانی یە. بۆ پتر سەلماندنا ئەڤێ چەندێ ڤەکۆلەرێ کورد جەلیلی جەلیل ئاماژەپێدکەتن، پاشایی بەغدا و مووسلێ هزرەکا مەزن بۆ میری دکر و ب هوشیارانە سەرەدەری دگەل دکر [20]. ژبەرکو میر بەدرخانی دەستهەلاتا خۆ ل سەر هەمی دەڤەرا بۆتان سەپاندبوو. هەروەسا د راپورتا هەردوو میسونەران (لوری و سمێت-Laurie and Smith) دا، بەحسێ میر بەدرخانی کربوو دەمێ ل سالا 1845 سەرەدانا کوردستانێ کرین، کو بهێزترین سەرکردەیە ل کوردستانێ ژبەر دەستهەلاتا خو ل سەر هەمی لایەنا سەپاندبوو[21].

میری پێشوازییەکا باش ل ئەوان ئەوروپی یێن سەرەدانا میرگەها ئەوی دکر بەلێ ب مەرجەکی چ فەرمانێن سولتانێ ئیستەمبولێ دگەل دا نەبن، بۆ نموونە رۆژهەلاتناسێ بریتانی (ریچ-Rich) دیارکرییە؛ میر بەدرخان گەلەك ب فەرمانێن دەستهەلاتا ئەستەمبولێ پێ نەخوش دبوو، دەمێ هنارتیێن حکومەتێن بیانی سەرەدانا دەڤەرێن ئەوی دکر و فەرمانێن ئەستەمبولێ ددەستێن ئەوان دابوو، میری دگوت: "ئەز میرگەها خۆ بتنێ برێڤە دبەم و دەستهەلاتا ئەستەمبولێ چ پەیوەندی ب دەڤەرداری یا منڤە نینە" [22]. ئانکو چ دانپێدان ب ئەوان فەرمانێن ئەستەمبولێ نە ددا. درۆژناما (دەیلی نیوز-Daily News, London) دا [23]، ئاماژە ب سەرەدانا دبلوماتکارەکێ بریتانیا دگەل هەڤالەکێ ئەوی بۆ دەڤەردارییا میری کریە، دبلوماتکار ددەتە دیارکرن، میری سەرەدەریەك و پێشوازیەکا باش ل مە کریە ب تایبەت دەمێ زانی هەڤالێ من نامەك ژ دەڤ (کەمال ئەڤەندی) فەرمانبەرێ دەولەتا ئوسمانی بۆ میری ئینایە، دبێژت: "ئەڤە تاکە تورك بوو میری کەیف پێ دهاتی و ژبەر هندێ ژی پێشوازییەکا جیاواز ل مەکریە" [24]. هەلبەت ئەڤ سەرەدانا ئەوی دبلوماتکاری یا تایبەت بوو ب بابەتێ نەستوریێن هەکاری ڤە. هەروەسا رۆژناما مورنینگ پوست ژی دۆپاتا ئەڤێ چەندێ دکەت و دیاردکەت، نە بتنێ میری گرنگی نە ددا فەرمانێن سولتانێ ئوسمانی هەتا خەلکێ ل ژێر دەستهەلاتدارییا ئەوی ب ئاشکەرایی دگوتنە ئەوان دبلوماتکارێن بریتانیا یێن سەرەدانا جزیرێ دکر، کو ئەوان چ هەڤسوزی بۆ سولتانی نینە [25]. ئەڤ چەندە هێز و شیانێن میر بەدرخانی بۆ رێڤەبرنا دەستهەلاتەکا سەربەخۆ یا دویر ژ دەستهەلاتا ئیستەمبولێ دیاردکەت.

تەوەرێ دووێ: سیاسەتا ئابووری یا میر بەدرخانی د رۆژنامەڤانیا بریتانیا دا

میر بەدرخانی سیاسەتەکا ئابووری یا ناڤبەینکار دگەل خەلکێ ل ژێر دەڤەرداریيا خو بکارئینایە، هەروەسا دادپەروەری د ئەڤێ سیاسەتێ دا بکاردئینا، چ چیاوازی دناڤبەرا چ لایەنان دا نەدکر و بۆ هندێ ژی دهاتە گوتن"دادپەروەری بەدرخانە، و بەدرخان دادپەروەری یە" [26]، وەکریە کو خەلك ژ گەلەك دەڤەرا بەرێ خو بدەنە دەڤەرێن میری و داخوازا پەنابەریێ ژێ بکەن. د راپورتەکێ دا بۆ باڵیوزێ بریتانیا ل ئەستەمبولێ دەربارەی بابەتێ کریستیانی یا هاتی یە هنارتن ئاماژە ب هندەك دەڤەرێن ل ژێر دەستهەلاتا ئوسمانی وەکی مێردینێ کریە، کو د چەند سالێن بوری دا مێردین بنگەهەکێ بازرگانی بوو، بەلێ ژبەر خرابیوونا بارێ

ئابووریێ خەلکی و باجا زۆر ل سەر ملێت خەلکی، ژ دەرئەنجامێ فەرمانبەرێن خراب یێن دەولەتێ دامەزراندین، گەلەك ژ ئاکنجیبوونێن دەڤەرێ باژێرێ خۆ بجهـ دهێلا و بەرەڤ دەڤەرێن ل ژێر دەستهەلاتا میر بەدرخانی چووینە، و دەمێ (کانینك) بالیۆزێ بریتانی د سەرەدانا خودا د ناڤ هندەك گوندێن چولکری را دبوریت پرسیارا رێبەرێ خو دکەت هەمان بەرسڤ ددەت [27].

شرۆڤەکرنا ئەڤی بابەتی د راپورتا رۆژنامێ دا دەتە دیارکرن، کو میر بەدرخان یێ فێلەکا سیاسی ل سەر کیستێ حکومەتا ئوسمانی دکەت و دڤێت ناڤ و دەنگیا خو هەبیت دا خەلك ل دەڤەرێن ئەوی ئاکنجی ببن. بەلێ ئەگەر بەرێ خو بدەینە کەسایەتیا میر بەدرخانی، کەسەکێ بناڤ و دەنگ بوو ب دادوەریێ و یەکسانیێ دناڤبەرا هەمی نەتەوا وە ل سەر چ ئایینەك بن، ئانکو سەرەدەرییا ئەوی دگەل موسلمان و نە موسلمانا وەك هەڤبوو [28]. بۆ نموونە، د راپۆرتا هەردوو مێسونەرێن رۆژئاڤایی (رایت و برێت- Austin Wright and Edward Breath) دا، دگەشتەکێ دا بۆ کوردستانێ، ول هاڤینا سالا 1846 سەرەدانا میر بەدرخانی ل گەلها ئەوی دەرگول کرن، چوار حەفتی ل دەڤ میری بوراندن، ئاشکەرا دکەن نێزیکی 50 هەتا 60 کەسێن باوەردارێن ئایینێ ئێزدی ئاینێ خو گوهارتن بوونە موسلمان، ژبەر ئەوێ خزمەتا چاکا میری دگەل ئەوان کری و د سەروبەرەکێ باشدابوون، ئەو ژی ژ خوارن و ڤەخارنا ئەوان و جل و بەرگێن لبەر ئەوان دیاربوو [29]. مەبەست ژ ئەڤێ چەندێ سەرەدەرییا باش یا میر بەدرخانی بێ هیچ جیاوازیەک دناڤبەرا چ نەتەوا و ئایینا، زێدەباری سەروبەرێ ئابووری یێ میرگەهێ بەراورد دگەل دەڤەرێن دیتر، حەزا خەلکی زێدەکریە ببنە ئاکنجیێن میرگەهێ و هەتا حەزا گوهارتنا بیروباوەران ژی ل دەڤ هندەک نەتەوا و ئایینان پەیداکریە.

سەرەرای هەبوونا ئیمناهیێ ل دەڤەرێن میری، باجەکا کێم ژی ژ خەلکی ئاکنجیێن دەڤەرێن ئەوی دهاتە وەرگرتن، دیسان هاریکاریا هەژاران و یێن پیر و ژنێن بێ سەمیان دکرن [30]. دیسان ژبلی هاریکاریا دەست کورت و یێن کێم دەرامەت، یێ هاریکاربوو دگەل جوتیارێن زەڤی ل دەڤەرێن ئەوی دچاندن، کو بتنێ ب رێژا 3% ژ داهاتێ خۆ وەك باج ددا میر بەدرخانی، ئەڤ رێژا باجێ کێمتربوو ژ ئەوێ رێژا جوتیارێن دەڤەرێن ل ژێر دەستهەلاتا ئوسمانی دژیان [31]. هەروەسا گرانیا باجێ و سەرەدەرییا نەباش ژلایێ باج وەرگرێن دەولەتا ئوسمانیڤە ئێك ژ ئەگەرێن کوچبەربوونا خەلکی ژ دەڤەرێن ل ژێر دەستهەلاتا ئوسمانی ڤە، بەرەڤ دەڤەرێن میر بەدرخانی دچوون [32]. ڤەکۆلەر (هیرمیس ئابونا- Hirmis Aboona) دەتە دیارکرن، دەولەتا ئوسمانی د ماوێ چاکسازییا (تەنزیماتا) دا[33]، گوهورین د سیسەمێ باجێ داکر و چەندین یاسایێن نوی دەربارەی باجێ دەرئێخستن، بەلێ ئەڤێ چەندێ گەندەلی پتر بەربەلاڤ دکر ب تایبەت ژلایێ باج وەرگرانڤە چونکە دبنیات دا ئەو کەسە وەبەرهێنەر بوون، ئانکو ئارمانجا ئەوان بتنێ قازانجکرن بوو [34].

ژبەر ئەڤان خالێن ناڤبری، تشتەکێ سروشتی یە کورد دەڤەرێن خوە ئەڤێن کەفتینە ژێر دەستهەلاتا ناڤەندی ڤە بەرەڤ دەڤەرێن ل ژێر دەستهەلاتدارییا میر بەدرخانی ڤە بچن. ب تایبەت دەڤەرێن لژێر دەستهەلاتا دەولەتا ئوسمانی، کو گەندەلی تێدا بەربەلاڤبوو، چونکە د راستیدا چاکسازیێن باجا نوی ئەو ئارمانجا بۆ هاتییەدان وەکو پێدڤی ئەنجام نەدا ژ ئەگەرێ نەبوونا کەسێن ژێهاتی، کو ب دروستی ب ئەڤی کاری رابن[35]. هەر وەکی د هەمان ژمارا رۆژناما ناڤبری دا ئاماژە ب گەندەلیا فەرمانبەرێن دەڤەردارییا مووسلێ ددەن کو ئاستێ ژیانا خەلکی گەهشتیە وی رادێ لاوازیێ [36]. هەروەسا جێگرێ کونسلێ مووسلێ (ستیفنز) ئاماژە ب ئارامی و بەختەوەری یا خەلکێ دەڤەردارێێن میری ددەت، کو د ژیانەکا باش دا دژین بەروڤاژی ئەوێ وێنێ خەلکێ دیتر یێن مووسلێ ئەڤێن د سەروبەرەکێ لاواز دا دژین، ئەڤ رووهنکرنە هاتییە دەمێ (ستیڤنز)ی ل دەمێ بوری دا سەرەدانا جزیرێ پایتەختێ میرگەها بۆتان کری و پشتی دزڤرتە مووسل راپورتا خۆ بۆ بالیۆزێ بریتانیا ل ئیستەمبولێ ب مێژوویا 10ی تیرمەها سالا 1844 دهنێرت[37]. دیسان ئەڤەژی هەمی دوپاتا ئەوێ دیاردا پەنابەریێ بۆ دەڤەرێن میری دکەت. هەژی ئاماژەکرنێ یە، کوردان ژبلی میر بەدرخانی چ کەسانێن دیتر نەماینە خۆە

ل ئەوان بکەنە خۆدان ب تایبەت پشتی پرۆژێ دەولەتا ئوسمانی بۆ سەپاندنا دەستهەلاتا ناڤەندی دەسپێکری بۆ ژناڤبرنا میرگەهێن کوردی، بتنێ میرێ میرگەها بۆتان ل بەر سینگێ ئەوان مابنە، کو ل ژێر دەستهەلاتا ئەوی بژین. (38)

ڕۆژناما (دەیلی نیوز)، ل دور سەرەدانا کەسەکێ بریتانیا بۆ دەڤ میر بەدرخانی دیاردکەت: "میر دبێژتە ئەوی؛ بەرپرسێ ئستەمبولێ گوتیە من دڤێت تۆ باجێ ل سەر خەلکی و ب تایبەت خەلکێ کریستیان گران کەی، بو نموونە هەکە د نوکە دا ئەز 15 قرشا ژ خەلکی وەربگرم د پاشەرۆژێ دا دڤێت بکەمە 30 قرش"، ئانکو دووجارا هند باج بێتە زێدەکرن، میری ئەڤ داخوازیا بەرپرسێ ئەستەمبولێ رەدتدکەت، و دبێژت: "وژدانا من رازینابت خەلکێ خۆ ئازاربدەم" (39). ئەڤە دوو تشتا دگەهینت؛ یا ئێکێ یەکسانی یا میری دگەل هەمی نەتەوا و ئایینان. و یا دووێ سیاسەتا دەولەتا ئوسمانی ئەڤا هاتیە دارژتن بۆ تێکدانا دەستهەلاتا کوردی. وەکو یا دیار سیاسەتا دەولەتا ئوسمانی ل ژێر فشارێن دەولەتێن رۆژئاڤیێ بوو ژبۆ سەپاندنا چاکسازیێ و مەرکەزییەتێ و نوی بوونێ د بوارێن کارگێری دا ل سەر هەمی ناڤەندێن دەولەتێ، میرگەها بۆتان ژی ئێك ژ ناڤەندێن بهێزێن دەولەتێ بوون (40). لەورا ئەڤێ چەندێ کارتێکرنەکا مەزن ل سەر بەردەوامبوونا سەربەخۆییا میرگەهێ و دەسپێکرنا رویدانێن سیاسی هەبوو.

هەمان هنارتییێ بریتانیا ل دەمێ سەرەدانا دەڤەرێن میری کری و ڤەکۆلین ل سەر ئامارێن ئاکنجیبوونێن دەڤەرێن ئەوی کری، دیارکر یا ب زەحمەتە ژمارا دروست یا ئاکنجیبوونێن دەڤەرێن میری بهێنە زانین، چونکە بەردەوام خەلك ژ گوند و باژێرێن دی قەستا دەڤەرێن ئەوی دکرن ژبەر سیاسەتا میر بەدرخانی یا ناڤبەینکار، و پێ دووپاتی ل ئەڤێ چەندێ دکر هەر گوندێن ل ژێر دەستهەلاتا میری بوون، کو میری باجەکا کێم ژ خەلکێ خو وەردگرت وەکی پێشتر ئاماژە پێ هاتییەکرن، ل ئەوی دەمی دا ئەو خەلکێ ل ژێر سەروەریا ئەستەمبولێ سەروبەرێ ئەوان یێ خراب بوو، ژبەر ئەڤێ چەندێ پێلا کوچبەریێ چەندین سالا ڤەدکێشا و یا بەردەوامبوو (41).

ئەڤە نیشانێن بهێزبوونا کەسایەتی یا میر بەدرخانی و دادپەروەریا ئەوی دگەل هەمی ئاکنجیبوویێن ل ژێر فەرمانرەوایی یا ئەوییە، هەروەسا رامانا ئەوێ چەندی ددەت کو میر بەدرخان خودان دەستهەلاتەکا رەوایە ل دەڤەرێن خو و دشیانێن ویدا هەبوون بریارێن دەستهەلاتا ئەستەمبولێ رەد بکەت.

تەوەرێ سیێ: هەلۆیستێ رۆژنامەڤانییا بریتانی ژ پەیوەندیێن میر بەدرخانی و نەستوریان

ئەو کەسانێن بریتانیا چ یێن سەرەدانا میر بەدرخانی ل میرگەها بۆتان کرین یان ژی یێن ل دەردورێ جزیری دەنگ و باسێن وی ڤەگوهاستێن، د رۆژنامێ دا ب هەلۆیستێن جودا جودا هاتینە بەلاڤکرن، هندەك جاران پەسنا ئەوی هاتییەکرن و هندەك جاران ژی ب خرابی باسکریە. دەمێ پەسنا ئەوی دهاتەکرن، بۆ نموونە: "ئاکنجیێن میرگەها ئەوی هوسا بەرێ خۆ دەنە میری وەك بابەك بۆ ئەوان. ناڤێ وی ل سەر زاردەڤێ خەلکی نەدچوو، و ل دەمێ ئاریشێن خو دگەهاندنە میری، ئەو حەکیمێ وایە پەیڤێن ئەوی یاسانە، ئەو ناکوکیێن دروست دبن دناڤ خەلکی دا دەمێ میر بریارێ ل سەر ددەت بێ دوودلی چارەسەردبن، بۆ هەر مەترسیەکێ هەمی خەلکێ وی دبەرهەڤن چەکی بۆ میری بهەلگرن..."(42)، ئانکو ل ڤێرێ ئاکنجیێن ل ژێر دەستهەلاتا میر بەدرخانی هەستەکێ مەزن ژ وەفاداریێ بۆ میری هەبوو و دبینن کەسەکێ مەزن و پارێزەر بۆ ژیانا ئەوان، و ئێمناهیێ و بەختەوەرییا ژیانا خەلکی ژ دەرئەنجامێ سیاسەتا میری بوو.

جهێ ئاماژەکرنێ یە، کو هەمان رۆژنامە هەلۆیستی خۆ ل دۆر میری گوهارت ئەگەرێ ئەوێ چەندێ ژی دزڤرت بۆ ئەوان ناکوکی و شەرێن دناڤبەرا میری و نەستوریان دا پەیدابووی، و ئەڤ چەندە بەردەوام بوو ل ژمارێن دویڤدا ژ رۆژنامێ، کو هەمان هەلۆیست وەرگرت. بۆ نموونە رۆژنامێ پشتی وەسفا میری ب باشی و کەسەکێ پیروز بۆ خەلکێ ئەوی دایە نیاسین، هێرشێ دکەتە سەر کەسایەتییا ئەوی و ب خۆدان کەسایەتییەکا توندرەوە ددەتە نیاسین، هەروەسا خویاکریە، کو ئەڤ

لایەنێ توندرەو د کەسایەتییا ویدا پاڵدایە تاوانەکا خراب هەمبەری نەستوریان ئەنجام بدەت [43]. ڕۆژنامێ نە بتنێ هەڵویستەکێ نەرینی ژ میر بەدرخانی دەربارەی پەیوەندی یا ئەوی دگەل نەستوریان هەبوو بەلکو دگەل تورکا ژی هەمان هەڵویست هەبوو، ژمارەکا دیتر یا هەمان ڕۆژنامە ئاشکرا دکەتن دەمێ کەسەکێ تورك بناڤێ (نەزمی ئەفەندی) هاتییە هنارتن ژ مووسلێ بۆ دەڤەرداری یا میر بەدرخانی، ئەوێ دەست خوشی ل ئەوێ سەرەدەریا میری دگەل نەستوریان کر، ڕۆژنامێ دایە دیارکرن، کو ئەڤ چەندە کیماسییەکە بۆ دبلوماتکارێن ئەوروپی ئەڤێن ل دەولەتا ئوسمانی دا کاردکەن"... ئەڤ چەندە کێمکرن بوو، بۆ کونسولێن ئینگلیزی و فەرەنسی یا، ئەگەر ئەو کەسەکێ دیتر بوو نە تورك بوو، بێگومان دا ژ سروشتا پەیوەندیێن دبلوماسی دەرکەڤیت.." [44]، ئەڤە ئەوێ چەندێ دیاردکەتن، کو بریتانیا سیاسەتا دژایەتیکرنا بەدرخانی پەیرەودکر و هەمان دەمدا ئاماژەیەکە، کو بریتانیا پێش وەخت ئەڤ سیاسەتە دارژتییە، چونکە ڕاگەهاندنا بریتانیا هایداری ئەڤان رویدان و پیلانا بوو.

ژلایەکێ دیترڤە کەسەکی بریتانیا گەشتەکێ ژ مووسلێ بۆ جزیرێ و دیاربەکر و ئورفە، دکەت، دبێژیت؛ نامەك ژ دەڤ میر بەدرخانی گەهشتەمە داخوازێ ژ مە دکەت بچینە سەرەدانا جهێ ئەوی ل دەرگولێ، دبێژیت؛ ئەم دوو دل بووین سەردانا ئەوی بکەین یان نەکەێن، ئەوان حەز ل سەرەدانا ئەوی نەدکر ژبەر ئەوێ ناکوکییا دناڤبەرا ئەوی و نەستوریا دا، دیسان حەز ل سەر دیتنا ئەوی ژ نێزیك هەبوو ب بینن، وەکی ئەو ئاماژەدکەت: "مە دڤیا ئەم شێری ل کوچکا ئەوی ب بینین" [45] یا دیاربوو، کو ناڤ و دەنگێن زیرەکی و وێرەکییا میر بەدرخانی و سیاسەتا ئەوی دناڤ میرگەها بۆتان و دەوروبەران دناڤ ڕۆژناما بریتانیا دا دەنگ ڤەدابوو، ژبەر هندێ ئەڤە ئەگەرەك بوویە گەلەك کەسانێن بریتانیا حەزا چاڤپێکەفتنا ئەوی هەبیت، ئەگەر هیچ هەستەکێ ئەرینی ژی بەرامبەر میری نەبیت، ژ ئەگەرێ ئەڤێ چەندێ بریتانیا مانورەکا سیاسی ب ڕێکا هنارتنێن خوە و ڕاگەهاندنا خوە دژی میر بەدرخانی ئەنجام ددەت، چونکە ل رویدانێن دویڤدا ئەوێن بەرامبەر میر بەدرخانی

رویداین دیاردبیت بریتانیا فشار ئێخستیە سەر دەولەتا ئوسمانی بۆ ژناڤبرنا دەستهەلاتا ئەوی.

هەر د هەمان ڕۆژنامە دا هەمان کەس سەروبەرێ خەلکێ میرگەهێ دیاردکەت:"ل جزیرێ قوناغا مە یا ئێکێ بوو، خەلکی ئەوێ بێ سەروبەر و نە پێشکەفتی دیار دکرن، و هوسا خویادکر، کو ئەوان ل بەرە بهێن کەل و پەلێن مە، ژ مە ب دزن" [46]. ئەڤ ئاماژەکرنا ناڤبری رامانا نەبوونا ئیمناهییێ دناڤ میرگەهێ دا دیاردکەت، لێ ئەگەر بەرێ خوبدەینە هندەك ڕاپورتێن دیتر هەر هەمان ڕۆژنامە دیارکرییە، کو ژیانا خەلکێ میرگەهێ د سەروبەرەکێ باشدایە، ئانکو ل ڤێرێ ئەوێ رامانێ نادەت یێن ماینە ب هیڤیا شەلاندنێ ڤە [47]. ئەڤە بەلگەیەکا رووهن و ئاشکرایە، کو ڕۆژنامێ پشتی رویدانێن دناڤبەرا میری و نەستوریان دا پەیدابووین، ڕاگەهاندن و هەڵویستێ خوە گوهارت. و دەربارەی ئیمناهی یا میرگەهێ چەندین ڤەکولەرێن کوردا و یێن ڕۆژئاڤاییێن د نڤێسینێن ئەواندا هاتیە، کو ئەڤ چەندە یا دویرە ژ راستییێ، میر بەدرخانی ب رەنگەکی ژیانا جڤاکی و ئابوریا خەلکێ خو ل ژێر سیبەرا یاسا و رێنماییێن خۆ رێکخستینە، ئەڤە بوویە ئەگەرێ بەلاڤەکرنا ئێمناهیێ و ئارامیێ دناڤ میرگەهێ دا و هەتا میرگەهـ دهاتە زانین ب وارگەهێ ئێمناهییێ و تا وی رادەی کەم ئایینێن نە موسلمان رازیبوویە ل ژێر سیبەرا یاسایێن میری نیشتەجهێ میرگەهێ ببن [48]. و میری پشتەڤانیا چاندنا دەخل و دانی کریە، و ئاڤاکرنا گوندێن خرابکری، ئەڤ رێکخستنا ئابوری و ئێمناهی بارودوخەکێ پێشکەفتی یێ ژیانی ددەتە دیارکرن. (دکتور رایت و برێت) ئەڤێن سەرەدانا میری کرین ل 1846 بەحسی مەرداتییا ئەوی دگەل هەژاران دکەت، هەروەسا دامەزراندنا یاسایەکا بهێز، و دانانا سنورەکی بۆ تالانکرن و شەلاندنا ریڤینگا [49]. ژبەر هندێ هەمی دەڤەرێن ل ژێر دەستهەلاتا میری دبیتە خالەکا سەرنجراکێشێ بۆ هەر سەرکردەکێ کورد ل باکورێ کوردستانێ سەرەدانا ئەوی بکەن [50]. ئانکو ل ڤێرێ دیاردبیت ئەوا ڕۆژنامێ دایە دیارکرن دویرە ژ راستییێ، کو خەلکێ میرگەها بۆتان نە جهێ باوەرێ نە و ل دەلیڤەیێن شەلاندنا کەسانێن بیانی دکەرن، وێ دوویاتا ڤی سەروبەرێ ئارام یێ میرگەهێ و سیاسەتا

میری کری هەر مزگینەرەک بوو و ژ نێزیك ڕێ دگەل میری ژیای، لەورا وەك پێشتر ئاماژە پێ هاتییەکرن هەڵویستێ ڕۆژنامەیێن بریتانیا ل دویڤ گۆهورینێن سیاسی بوو، داکو بۆچوونا گشتی یا خەلکێ ڕۆژئاڤای بۆ ئەوان رویدانان ب راکێشت. مزگینەران رۆلەکێ زۆرێ خراب ل تێگدانا پەیوەندیێن دناڤبەرا موسلمان و نەستوریان دا هەبوو، ئەڤەژی ئاماژەکرنەکا رووهنە، کو ئەو کاربەدستێن حکومەتێن خو بوون و بۆ بەرژەوەندییا ئەوان کاردکرن.

تەوەرێ چوارێ: هەڤپەیمانیا میرێن کورد دڕۆژنامەڤانییا بریتانی دا

سەبارەت هەڵویستێ ڕۆژنامەڤانییا بریتانیا ل دۆر رەنگڤەدانا سیاسەتا میر بەردخانێ دگەل میرێن کوردان، وەکی د گەلەك ژێدەرێن کوردی و بیانی دا ئاماژە پێ هاتییەکرن، میر بەدرخانی ئارمانجا وی یا سەرەکی قورتالکرنا کوردان ژ دەستێن دەولەتێن داگیرکەربوو، و ئەڤ ئارمانجە ب تاکە کەسی ناهێتە دروستکرن ئەگەر ل دەسپێکێ ئێك رێزییا میللەتێ کورد نە هێتە پێکهینان[51]. بۆ ئەڤێ مەرەمێ میری پەیوەندی ب سەرکردە و سەرۆك عەشیرەتێن کوردی کرن داکو هەڤپەیمانەکێ دژی دەستهەلاتا ئوسمانی دروست بکەن[52]. ئەو مزگینەرێن سەرەدانا کوردستانێ کرین ئاماژە ب هەڤکارییا میرێن کورد دگەل میر بەدرخانی دیارکرن، کو هەتا میرێ هەرێ بهێز وەکی میر نورللاهـ میرێ هەکاری ل هیڤیا هاریکاریەکێ بوو ژلایێ میری بۆ بهێتەکرن[53]. و دڕۆژناما بریتانیا ژیدا ئاماژە ب هەڤکارییا دناڤبەرا هەر سێ بهێزترین میرێن کورد (میر بەدرخان و مەحمود خان حوکمدارێ وانێ و نورللاهـ بەگ میرێ هەکاری)هاتییەکرن. وەکی رۆژناما (دەیلی نیوز) ئاماژە ب ئەڤێ هەڤکارییا دناڤبەرا میر بەدرخانی و میر نورللاهـ دا دکەت د گوتارەکێ دا بناڤێ "سەرهلدانا کوردستانێ"، کو دەنگ و باس بۆ ئەوان ژ دەڤ پەیامنێرێ ئەوان یێ تایبەت ل ئاسیا بچووکڤە هاتییە هنارتن، دەمێ ژ مووسلێ دچیتە دیاربەکر، بەحسی گەشتا خو هەمیێ دکەت، هەروەسا ئەو پێزانینێن ب دەستخۆڤە ئینایێن ل دیاربەکر دەربارەی بزاڤا میر بەدرخانی[54]. و د ژمارەکا دیتر یا هەمان رۆژنامێ دا دیارکرییە، دوو ژ سەرکردێن کوردێن بهێز میر بەدرخان و مەحمود خان بوونە هەڤپەیمانێن ئێك داکو ب باشترین ڕێك دژایەتیا ئوسمانیا بکەن.[55]

د (رۆژناما لیدز ئینتلێجنسەر_Leeds Intelligencer) دا[56]، ئاماژە ب ئێك رێزی یا میرێن کوردی دگەل میر بەدرخانی دکەت، دەمێ دیاردکەت، دەولەتا ئوسمانی بساناهی نەشێت میر بەدرخانی ژناڤ ببەت ژبەر پشتەڤانیا میرێن کوردان دگەل ئەوی: "ژبەر ئەڤێ پشتەڤانیا ژلایێ میر و سەرۆك هوزێن کوردی ڤە، میر بەدرخان دشێت هێزەکا مەزن، کو دناڤبەرا 30 هەتا 40 هزار سواران بەرهەڤ بکەت و هەڤپەیمانێن ئەوی ژی دشیاندایە هەمان هێز بۆ بەرهەڤ بکەن"، هەرچەندە وەکی راپۆرتێ دایە دیارکرن باوەری ب ئەڤێ ژمارا سواران نینە یێن، کو ل بن دەستێ میری دا هەبن بەلێ دانپیدانێ دکەت، کو میری هێزەکا مەزن یا هەی. ئەڤ بابەتە ئاماژە پێ هاتیەکرن، دەمێ باڵیوزخانا بریتانیا فشار ئێخستیە سەر دەستهەلاتا ئەستەمبولێ، کو کوردان بێختە ل ژێر دەستهەلاتا ناڤەندی ڤە، چونکە هەر د راپورتێ دا دیاردکەتن کو کوردان ب سەدان سالان سەربەخۆیيا خو ل سەر دەڤەرێن خو هەبوویە و هەمی یاسا و سازیێن خو یێن هەین، و د نوکە ژیدا سەرۆکێ ئەوان میر بەدرخانە، بەلێ ژبەر ئەڤێ ئێك رێزییا میرێن کورد یا ب زەحمەتە دەستهەلاتا ئەستەمبولێ ئەوی ژناڤ ببەتن[57]. هەژی ئاماژەکرنێ یە ئەڤ راپۆرتا رۆژناما ناڤبری بەڵاڤکری ل سالا 1846 بوو، ئاماژە پێدکەت ئەڤ دەنگ و باسە نە د نوی بوون، بەلێ ژبەر پێشهاتێن سیاسی یێن گرێدای تێکچوونا پەیوەندیێن کورد و نەستوریان راگەهاندنا بریتانی نەچارکر بۆچوونا رۆژئاڤای یا گشتی بۆ ئەڤی بابەتی بکێشت. و ب ئەڤی رەنگی نەستوری ب ئاوایەکی بوونە بابەتەکێ بالکێش بۆ سیاسەت و بەرژەوەندیێن بریتانی دناڤ دەولەتا ئوسمانی دا. ب ئەڤێ چەندێ دیاربیتن، بریتانیا هزرا پەیدابوونا هێزەکا دی یا ئەوروپی ل دەڤەرێ دکەت، ئەڤێ چەندێ ئەو پاڵدا هندێ سیاسەتا خو هەمبەری میرگەهێن کوردی دیار بکەت و داخۆازا نەهێلانا دەستهەلاتا کوردی بکەت، چونکە پشتی پەیوەندیێن میرێن کوردی دگەل

نەستوریان تێكچووین، بریتانیا ترسیا هێزەكا ئەوروپی دەستتێوەردانی بكەت، لەورا ئەوێ ب فەر زانی ئەڤی نەتەوەی بكاربینت دا فشارێ ل سەر دەولەتا ئوسمانی بكەت، و دا ب ئەڤێ رێكێ دەستێوەردانێ دناڤ كاروبارێن ناڤخوویێن دەولەتا دا بكەت .

ئەگەرێ ڤێ مایتێكرنا بریتانیا دزڤرت بۆ ترسا ئەوێ ژ بەرفرەهبوونا هەژمونا رۆسی دناڤ دەولەتا ئوسمانی دا، چونكە پشتی شەرێن رۆسی و ئوسمانی (1828-1829)، هێزێن رۆسی نێزیكی سنورێن دەڤەرێن كوردستانا توركیا بوون، پشتی كو هێزێن ئەوان كەتینە دناڤ دەڤەرێن كوردستانێ یێن ل ژێر دەستهەلاتا قاچارییا و دەڤەرا ئازەربیجانا رۆژئاڤا، لەورا بریتانیا بەرامبەر رۆسیا ل سەر بەرژەوەندیێن خو دكەفتە دمەترسیێ دا، و ئەڤێ چەندێ ئەو پالدا ژ پێخەمەت بەرژەوەندیێن خو پاراستنا دەولەتا ئوسمانی بكەتن [58].

هەمان تشت د ژمارەكا دیتر دا یا رۆژناما دەیلی نیوز، كو دەنگ و باسێن رویدانێن بەری سێ سالا ژ رۆژا بەلاڤەكرنا ئەوێ ژمارا رۆژنامێ ل دۆر میر بەدرخانی بەلاڤدكەت، هەر دیسان ئەڤ چەندە پشتی بابەتێ نەستوریان هاتییە ئازراندن. ئاماژە ب هەڤكارییا دناڤبەرا میر بەدرخانی و مەحمود خانی فەرمانرەوایێ وانێ ددەت، دیسان دیاركریە، كو پێدڤی بوو ل سەر هێزێن ئەوروپی بەری هەڤپەیمانیا میری دگەل میرێن دی یێن كوردی، داخۆاز ژ دەستهەلاتا ئوسمانی كربوو میر بەدرخانی ژ سەركردایەتی یا میرگەهێ لابدەن، بەلێ د نۆكە دا پشتی درۆستكرنا هەڤپەیمانێ یا ب زەحمەتە ئەڤی كاری ئەنجام بدەن، ژبەر مەحمود خان بخۆ ژی ئێك ژ سەركردێن كوردێن بهێزە بوو ل كوردستانێ [59]. و ل دۆر ئەڤێ چەندێ رۆژنامەڤانێ فرەنسی كریس كوچێرا ئاماژە ب ئەڤێ هەڤپەیمانیێ دناڤبەرا میر بەدرخانی و خان مەحمودی (مەحمود خان) ددەت، كو دزڤرت بۆ ناڤبەرا سالێن 1828-1829ێ دا [60].

هەژێ ئاماژەكرنێ یە، میر بەدرخانی پشتەڤانیا پرانییا میرێن كوردی بۆ ئەنجامدانا بزاڤەكا بەرفرەھ دژی دەولەتا ئوسمانی بدەستخووڤە ئینابوو [61]، بۆ ڤێ چەندێ ئەڤ هەڤپەیمانیا ل سەری هاتییە باسكرن بناڤێ هەڤپەیمان یان رێكەفتنا پیرۆز [62] هاتیە پێكهینان بسەركردایەتیا میر بەدرخانی[63]. مالمیسانژ دیاردكەت، كو زانایێن ئایینی یێن كوردی رۆلەكێ باش د ئەڤێ هەڤپەیمانیێ دا هەبوو، بۆ داخۆازكرنا كورێن عەشیرەتێن كوردی بۆ ئێكگرتنێ ب رێكا بەرزەكرنا هەستێ برایەتییێ دناڤبەرا ئەواندا [64]. ژبەر زەلامێن ئایینی هەردەم كارێگەری یا خو هەبوویە دناڤ كوردان دا، چونكە جڤاكێ كوردی جڤاكەكێ گرێدای ئایینی بوو. و نە بتنێ پەیوەندی ب میرێن كوردی یێن دەولەتا ئوسمانی ڤە هاتییەكرن، بەلكو ب میرێن كوردێن ل ژێر دەستهەلاتا قاچاری ژی، و بەردەوام پەیوەندی بۆ ئەڤێ مەرەمێ دناڤبەرا میر بەدرخانی و میرێ كوردان ل سەلماس ل دەولەتا قاچاری دهاتنە ڤەگوهاستن [65]. ل دویڤ دا میر بەدرخان و سەركردێن پشكدار د ئەڤێ هەڤپەیمانیێ دا، دەست ب بجهئینانا پروگرامێ هەڤپەیمانیێ وەكی بەرهەڤی بۆ كارێن خۆ یێن سیاسی ئەڤێن پلان بۆ هاتیەدانان كرن [66].

گرنگە بهێتە رووهنكرن، كو بابەتێ دروستكرنا هەڤپەیمانیەكا كوردی بسەركردایەتی یا میر بەدرخانی و ب بەشداریكرنا میری و سەرۆك عەشیرەتێن كوردی د راگەهاندنا بریتانیا دا بەحس لێ نەهاتیەكرن ب ئەوی رەنگێ دناڤ ڤەكۆلینێن كوردی دا بەحس ل سەر هاتییەكرن، چونكە ل ئەوی دەمی یا ئاشكرا نینە، كو بریتانیا سیاسەتەكا دەستێوەردانێ دناڤ كاروبارێن میرگەهێن كوردی دا كربیتن، لێ پشتی بەرژەوندیێن بریتانیا دخواستە ئەوێ چەندێ دەستێوەردانێ ل كوردستانێ بكەت، رۆژناما بەریتانی ب بەرفرەهی رویدان و پێشهاتێن سیاسی ل كوردستانێ د بەرپەرێن روژنامەڤانییا خودا پارڤەكرن، بۆ نموونە هەڤكارییا میر بەدرخانی دگەل میر نورللاھ، كو د پرانیا ژمارێن رۆژنامێن جودا دا ئاماژە پێ كریە، دەمێ نەستوری رەددكەن باجێ بدەنە میرێ هەكاری پەیوەندیێن ئەوان تێكدچن ل ئەوی دەمی دا میر نورەالله داخۆازا هاریكاریا

میر بەدرخانی دكەت داكو دژی نەستوریان ب راوستیتن، بەروڤاژی ئەو ئاماژەكرنا هەڤپەیمانیا میر بەدرخانی دگەل مەحمود خان حوكمداریٚ وانیٚ، كو ب رەنگەكیٚ باش هاتییە باسكرن و دگەلەك راپۆرتادا هەردوو كەس ب كەسایەتیێن كوردێن زیرەك هاتینە وەسفكرن.

دویماهیك

رۆژنامەڤانیا بریتانیا د ماویٚ حوكمدارییا میر بەدرخانی گرنگییەكا زۆر ب میرگەها بۆتان دایە، چۆنكە ناڤبری هەلگریٚ گشت سالوخەتێن سەكردایەتییێ بوویە و ب هەمی هیزو شیانێن خو هەولا ئێكگرتنەكا كوردان دایە. بابەتێن بەلاڤەكری د رۆژنامەیێن بریتانیا دا ئەوێن باس ل كەسایەتی و سیاسەتا میری دگەل خەلكیٚ دكەن ئاماژەكا دیار ددەنە دەستهەلاتا وییا ب هێز و دادپەروەرانە ئەڤە ب خو ژی بوویە ئەگەرەك راگەهاندنا بریتانیا گرنگییٚ پیٚ بدەت. و هزرەكیٚ ژ بۆ ئەویٚ چەندیٚ بكەت، كو ب ئێگجاری دەستهلاتا خو ژ دەولەتا ئوسمانی ڤەقەتینت ب تایبەت دەمیٚ پەیوەندی لگەل هندەک میر و كەسایەتیێن كوردی یێن بهێز دروست كرین، و ئەڤەژی ب چ رەنگان دگەل سیاسەتا ئەوان ناگوونجیت، چونكە دئەوی ماوەی دا بریتانیا لگەل فەقەتاندنا چ دەڤەرێن دەولەتا ئوسمانی دا نەبوو. لەوڕا دەمیٚ دەرفەت پەیدابووی ل ئەوی دەمیٚ پەیوەندییێن میری دگەل نەستوریان تێكچووین بریتانیا ب فەر زانی ئەڤیٚ دەلیڤیٚ بكاربینت بۆ سنورداركرنا دەستهەلاتا میری، و ئەڤ چەندە دیاربوو دەمیٚ رۆژنامیٚ هێرش كرینە سەر كەسایەتیا میر بەدرخانی ب رێكا راگەهاندنا خو. هەروەسا دەربارەی ڤەگوهاستنا پێزانینان ل دۆر میری هەتا رادەكیٚ دبنە جهیٚ باوەرییٚ، چۆنكە هندەك ژ ئەوان راپۆرتێن هاتینە بەلاڤەكرن یێن كونسولێن بریتانیا بوون بەلاڤەكرین، ئانكو یێن لایەنێن فەرمی بوون بەلیٚ گەلەك ژوان ژی ددەمیٚ خۆدا نەهاتبوونە بەلاڤكرن هەتا، كو بەرژەوەندییا بریتانیا خواستییە ئەویٚ چەندیٚ سیاسەتا خو دگەل میرگەهێن كوردی بكاربینن، ل ئەوی دەمی دا بابەتێن د بەرپەرێن رۆژنامیٚ دا هاتینە ئازراندن.

پەراوێز

(1)بۆ پتر پێزانینا ل دۆر مێژوویا میرگەهێن كوردی بنێرە: سعدي عثمان هروتي، كوردستان والإمبراطورية العثمانية دراسة في تطور سياسة الهيمنة العثمانية في كوردستان 1514-1851، مطبعة خاني، 2008، ص ص ٢١-٣٠.

(2) Daniel Panzac, “International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century” ,International Journal of Middle East Studies, 24, no. 2 (1992): 189–206, p. 189.

(3) Patricia Risso, “Muslim Identity in Maritime Trade: General Observations and Some Evidence from the 18th-Century Persian Gulf/Indian Ocean Region”, *International Journal of Middle East Studies*, 21, no. 3, Cambridge University Press, (1989): 381–92, p. 382.

(4)يوسف حسين عمر، سياسة بريطانيا تجاه الدولة العثمانية ١٨٣٩-١٩٠٩، ط ٢، دار نور للنشر، جامعة غزة، ٢٠١٦، ص1.

(5)عبدالرحمن ادريس صالح البياتي، سياسة بريطانيا تجاه العراق ١٩١٤-١٩٣٢، مؤسسه ژين، السليمانية، ٢٠١٠، ص ص ٢٩-٣٠؛ يوسف حسين عمر، المصدر السابق، ص ١١.

(6)كامەران محەمەد حاجی، كوردستان لە بازنەی كێشەی رۆژهەلاتیدا 1800-1900، (لێكۆڵینەوەیەكی مێژوویی)، بەرێوەبەرایەتیی چاپخانەی رۆشنەبیری، هەولێر، 2007، ل 109.

(7)Qadir Muhammad Muhammad,"Kurds and Kurdistan in the View of British Travellers in the Nineteenth Century." PhD diss., University of Leicester, 2017, pp. 40-43.

(8)میر بەدرخان كوریٚ میر ئاڤدەل خان (عەبدال خان) كوریٚ مستەفا، دناڤبەرا سالێن 1821-1847 دەستهەلات ل میرگەها بۆتان كریە، دماویٚ دناڤبەرا 1842-1846 ب قوناغەكا گرنگ ژ دەستهەلاتا وی دهاتە نیاسین ژبەر دڤیٚ قوناغیٚ دا سنورێن میرگەهیٚ گەلەك بەرفرهەبوون، زێدەباری كارێن میری مینا رێكخستنا ناڤخوویی یا میرگەهیٚ و بهێزكرنا لەشكری و گەلەكێن دیتر، ژبەر ئەڤیٚ دەستهەلاتا بهێزا میر بەدرخانی تووشی هێرشێن دەولەتا ئوسمانی دبیت و نەچار دبیت ل تیرمەها سالا 1847 خو رادەستی دەولەتا ئوسمانی بكەت و دهێتە ڤەگوهازتن بۆ ئەستەمبولیٚ، و ل دیڤدا دهێتە دویرئێخستن بۆ گزیرتا كریت هەتا سالا 1866 دەولەتا ئوسمانی ریٚ پیٚ ددەن

بچیتە دیمەشقی بتنێ بۆ ماوێ سێ سالان دمینتە ل وێرێ و دچیتە بەر دلۆڤانیا خودێ، بۆ پێزانینێن زێدەتر بنێرە: صلاح محمد سليم محمود هرۆرى، مالباتا بەدرخانیان، بزاڤا وێ یا سیاسی و رەوشنەبیری دناڤبەرا سالێن 1900-1950ز دا، ڤەكۆلینەكا دیرۆكی یە، چاپخانا هاوار، دهۆك، 2010، ل ل 15-16.

(9)بۆ پتر پێزانینا ل دۆر مێژوویا میرگەها بۆتان بنێرە: سەلاح محەمەد سەلیم هروری، میرگەها بۆتان د چاخێ میر بەدرخانێ (1821-1847)دا، ڤەكولینەكا سیاسی، چاپخانا منارە، هەولێر، 2006.

(10)ئەڤ رۆژنامە ل سالا 1772 لژێر ناڤێ Morning Post and Daily Pamphet)) دەست ب بەلاڤەكرنێ كریە، پاشێ چەندین ناڤێ دی گوهارتینە ل سالا 1803 ناڤێ (Morning Post) بتنێ دمینت و ل سالا 1937 دكەل رۆژناما (Daily Telegraph) هەردوو دبنە ئێك. خودانێ رۆژنامێ یێن دەسپێكی پێكدهاتن ژ دوو كەسان؛ ئێك پەرتوك فروش بوو و خودانێ چاپێ بوو (چون بێل-John Bell) و یێ دووێ ژی خودان كارێ سەر ئێك زێدەكرنا ئاشكەرا بوو، كو رۆژناما بكاردئینا بۆ بەلاڤەكرنا دەمێن سەر ئێك زێدەكرنا ئاشكەرا، ل هەر بیست سالێن ئێكێ یێن رۆژنامێ رۆژانە بەلاڤدبوو ب چوار لاپەران، سێ چواریكێن بابەتێن وێ ل دۆر ریكلامكرنی و پشكا مایێ بۆ دەنگ و باسێن ناڤخوویی و كێمەك بۆ رویدانێن دەرڤە بوون، هەتا سالا 1795 رۆژنامەڤان دانیال ستیوارت كری و بابەتێن گرێدای سیاسەتێ بەرفرهتر لێ هاتنە بەلاڤەكرن و بەردەوام بوو ل سەر بەلاڤەكرنا دەنگ و باسێن ناڤخوویی و دەرڤە، بۆ پتر پێزانینا بنێرە: https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/titles/morning-post. [Accessed 14th Sep. 2022].

(11) The Morning Post, November 16, 1846.

(12) Cabir Doğan, "1843–1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, 2010, no. 22 (2010): 1-18, p. 4.

(13)أرشاك سافراستيان، الكرد وكردستان، ترجمة: احمد الخليل، سليمانية، ٢٠٠٨، ص ٨٩.

(14) دەربارەی ئەركێ دبلوماتكار (ستیڤنز-Stevenes) دناڤ دەولەتا ئوسمانی دا ژێدەرێن كوردی دا دیاركریيە وەک چێگرێ كونسولێ بریتانی ل مووسلێ ل سالا ١٨٤٤، بەلێ رۆژنامەڤانیيا بریتانی یێ دیاركری وەک كونسولێ بریتانی ل سامسوون ، بنێرە: عثمان علي، الكورد في الوثائق البريطانية، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، أربيل، 2008، ص ص ١٣-٢٥؛ Bell's Weekly Messenger, February 03, 1845.

(15)كریستیانیێن نەستوری ئاكنجیێن دەڤەرێن بادینان و هەكاری و بۆتانن، پەیوەندیێن باش دگەل كوردا بدرێژاهیيا دیرۆكێ هەبووینە، شێوازێ ژیانا وان كاریگەربووینە ب شێوازێ ژیانا كوردێن موسلمان یێن هەڤسوییێن وان. نەستوری تێنە دابەشكرن ل سەر دوو هۆزێن تیاری ژێری و ژووری و ئەڤ هەردوو هۆزە ژی تێنە دابەشكرن بۆ چەندین لقێن دیتر، بۆ پتر پێزانینا ل دۆر نەستوریان بنێرە:

Justin A. Perkins, *Residence of Eight Years in Persia, among the Nestorian Christians: with Notices of the Muhammedans*, Allen, Morrill & Wardwell, 1843, pp. 5-18; Badger George Percy Badger, The Nestorians and Their Rituals: With the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-44, and of a Late Visit to Those Countries in 1850: Also, Researches Into the Present Condition of the Syrian Jacobites, Papal Syrians, and Chaldeans and an Inquiry Into the Religious Tenets of the Yezeedees, *2*. Vol. 1. Masters, 1852, pp. xiii and beyond.

(16) Bell's Weekly Messenger, February 03, 1845, Op. Cit.

(17)كەلها ئەوی یا پاراستی ل دەرگولێ یان دەرجولێ، كو یا دویرە ب دەوروبەرێت چوار دەمژمێران ژ جزیرێ، دكەڤیتە ل باكورێ رۆژهەلاتا جزیرا ئبن عومەر، بنێرە: وليد حمدي، الكرد و كردستان في الوثائق البريطانية دراسة تاريخية وثائقية، مطابع سجل العرب، القاهرة، 1992، ص 298

(18)بۆ پتر پێزانینا ل دۆر ئەڤی بابەتی بنێرە: تقرير آر. دبليو ستيفنس نائب القنصل البريطاني في الموصل الى سفير حكومة بريطانيا العظمى، إسطنبول حول زيارة بدرخان في مقرة بالجزيرة 10/ تموز/ 1844، في عثمان علي، المصدر السابق، ص 13.

(19) Bell's Weekly Messenger, February 03, 1845, Op. Cit.

(20)جەلیلی جەلیل، كوردەكانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، وەرگێران: كاوس قەفتان، بەغداد، 1987، ل 209.

(21) Letter From T. Laurie and A. Smith, *The Missionary Herald*, Vol. 4, April, 1845, p. 122.

(22)جەليلى جەليل، ژێدەرێ بەرێ، ل 210: أحمد محمد احمد، اكراد الدولة العثمانية تاريخهم الاجتماعي والاقتصادي والسياسي 1880-1923، مطبعة حاجي هاشم، أربيل، 2009، ص 296.

(23)ئەڤ رۆژنامە هاتیە دامەزراندن ژلايێ (تشارلز ديكنزى Charles Dickens -) ڤە ل سالا 1846، کو سەرنڤيسەرێ رۆژنامێ يێ ئێکێ بوو، رۆژنامە ژ دەسپێکا خۆ ئورگانەکا پيشەنگ يا هزرێن ليبرالى بوو، گەلەك بابەت و رويدانێن سياسى يێن سەرانسەرى ئەوروپا و ئەمريكا چێبووين بەلاڤكرينە، ل سالا 1863 چاپخانەکا ناڤەندى يا تايبەت ب رۆژنامێڤە هاتە دروستكرن، بۆ پێزانينێن پتر بنێرە:

https://www.gale.com/intl/essays/ed-king-british-newspapers-1860-1900 [15th Sep. 2022]; http://www.rossettiarchive.org/docs/ldn.1856.raw.html [Accessed 15th Sep 2022].

(24) Daily News (London), January 07, 1847.

(25) Morning Post, January 27, 1847.

(26)هاتیە ڤەگوهاستن ژ، جريدة خبات، العدد (1085)، 2002/7/5.

(27) The Morning Post, January 27, 1847, Op. Cit.

(28)احمد محمد عبدالعال سليم، الامارات الكردية تحت الحكم العثماني (1514-1850)، مجلة الاداب والعلوم الإنسانية، مج 52، العدد 2، الدوريات المصرية، 2004، ص 694.

(29) Letter From Wright and Breath, *The Missionary Herald*, Vol. XLII, No. 11, November, 1846, p. 382.

(30)مالميسانژ، بدرخانيو جزيرة بوتان و محاضر إجتماعات الجمعية العائلية البدرخانية، ترجمة: شكور مصطفى، وزارة الثقافة، أربيل، 1998، ص 40.

(31)يوسف ئەحمەد مەنتك، بەدرخانييەکان مالباتێکى خەباتكار، چاپخانەى مناره، هەولێر، 2005، ل 8.

(32)سەلاح محەمەد سەليم هروری، ميرگەها بۆتان د چاخێ مير بەدرخانێ...، ل 92.

(33)قوناغەکا نوى ژ چاكسازيێن دەولەتا ئوسمانى ب ناڤێ (تەنزيمات-The Tanzimat)، کو رامانا ئەوێ يا هاتى ژ (فەرمان و سيستەما)، دەسپێکر ل سالا 1839 لگەل هاتنا سولتان عبدالمجيد يێ ئێکێ (1839-1861). ئارمانچێن ئەڤان چاكسازييا د (خط شريف جولخان 1839) و (خط همايون 1856) و دستورێ ئوسمانى يێ سالا 1876 دا هاتبوونە دەست نيشانكرن. ئارمانچا چاكسازڤانێن تەنزيماتا وەکى يێن بەرى خو پاراستن ل سەر دەولەتا ئوسمانى ب رێکا بهێزكرنا دەستهەلاتا ناڤەندى بوو، چاكسازڤانا د ئەڤێ ئارمانچێ دا ب رەنگەگى سەرکەفتن ب دەستخوڤە ئينا. بنێرە:

Malcolm Yapp, *The Making of the Modern Near East 1792-1923*, Routledge, 2014, Pp. 108-109.

(34) Hirmis Aboona, *Assyrians, Kurds, and Ottomans: Intercommunal relations on the periphery of the Ottoman Empire*. Cambria Press, 2008, p. 123;

هەروەسا بۆ پتر پێزانينا ل سەر بابەتێ رێکئێخستنا سيستەمێ باجا نوى بنيرە: عثمان علي، الحركة الكردية المعاصرة دراسة تاريخية وثائقية 1833-1946، ط٣، مكتبة التفسير للنشر، أربيل، 2011، ص ص 51-52.

(35) Zanîngeha Adiyamanê and D. A. G. Rahman. "Ottoman Reforms and Kurdish Reactions in the19th Century." *Nûbihar Akademî 1*, no. 2 (2015): 47-74, p. 60.

(36) The Morning Post, January 27, 1847, Op. Cit.

(37)تقرير آر. دبليو ستيفنس نائب القنصل البريطاني في الموصل الى سفير حكومة بريطانيا العظمى، إسطنبول حول زيارة بدرخان في مقرة بالجزيرة 10/ تموز/ 1844، في عثمان علي، الكورد في الوثائق البريطانية...، ص 15.

(38)عثمان علي، الحركة الكردية المعاصرة...، ص 50.

(39) Daily News (London), January 07, 1847, Op. Cit.

(40) Maya Arakon, "Kurds at the Transition from the Ottoman Empire to the Turkish Republic." *Journal of Social Sciences 8*, no. 2, Turkish Policy Quarterly, (1995), p. 141.

(41) Daily News (London), January 07, 1847, Op. Cit.

(42) Ibid.

(43) Ibid.

(44) Daily News (London), February 26, 1847.

(45) **Daily News (London), March 19, 1847.**

(46) Ibid.

(47) Daily News (London), January 07, 1847, Op. Cit.

(48)عبدالفتاح علي يحيى و صلاح محمد سليم محمود، التمرد الآثوري ونهاية حكومة الامير بدرخان، مجلة كلية الآداب، مج 1، العدد 2، جامعة دهوك، 2000، ص 63؛ كريس كوچێرا، مێژووى كورد لە سەددى 19-20 دا، وەرگێران: محمد ريانى، چ1، چاپخانەى كارون، تاران، 1369، ل 46؛ Martin Van Bruinessen, *Agha, Shaikh*

and State: Social and Political Structures of Kurdistan. Zed books, 1992, p 179.

(49) Letter From Wright and Breath, Op. Cit, p. 380.

(50) Sabri Ates, "The End of Kurdish Autonomy The Destruction of the Kurdish Emirates in the Ottoman Empire.", Chapter. *In The Cambridge History of the Kurds*, edited by Hamit Bozarslan, Cengiz Gunes, and Veli Yadirgi, 73-103.Cambridge: Cambridge University Press, 2021, pp. 85-86.

(51)بلەج شیر"وة، القضية الكوردية ماضي الكورد و حاضرهم، جمعية خويبون الكوردية الوطنية، النشرة الخامسة، بيروت، 1986، ص 51؛ سەڵاح محەمەد سەلیم هروری، میرگەها بۆتان...، ل 81.

(52)سعدي عثمان هروتي، المصدر السابق، ص 212.

(53) Letter From Wright and Breath, Op. Cit, p. 381.

(54) Daily News (London), January 26, 1855.

(55) Daily News (London), January 02, 1847.

(56)ئەڤ رۆژنامە ژلایێ (گریفس رایت-Griffith Wright) ل سالا 1754 یا هاتیە دامەزراندن وەك رۆژنامەكا حەفتییانە ژ چوار لاپەرا پێكدهات، و د بنیاتدا دهاتە نیاسین ب (رۆژناما رایت لیدز ئینتلێجێنسەر-Wrights Leeds Intelligence)، و ل سالا 1790 دهاتە زانین وەك ئورگانێ پارتا پارێزگار ل یورکشایرێ، پاشی رایتی ئەڤ رۆژنامە رادەستی کورێ خۆ کر، ئەڤێ رۆژنامێ جهێ خو دناڤ هەمی رۆژنامێن لیبرال و رادیكال گرتیە، بۆ پتر پێزانینا بنێرە:

https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/titles/leeds-intelligencer [Accessed 14th Sep. 2022].

(57) The Leeds Intelligencer, September 26, 1846.

(58)عثمان علي، الحركة الكردية المعاصرة..، ص 55.

(59) Daily News (London), January 06, 1847.

(60)كریس كوچێرا، ژێدەرێ بەرێ، ل 45.

(61) The Morning Post, January 27, 1847, Op. Cit.

(62)بۆ پتر پێزانینا ل دور هەڤپەیمانا پیرۆز و ئەندامێن وێ ژ میر و سەرۆك هوزێن كوردی و خالێن ئێگرتن ل سەر هاتیە درۆستكرن بنێرە: سەڵاح محەمەد سەلیم هروری، میرگەها بۆتان...، ل ل 81-86.

(63)سعدي عثمان هروتي، المصدر السابق، ص 212؛ عثمان علي، الحركة الكردية المعاصرة...، ص 52.

(64)مالميسانژ، المصدر السابق، ص 42.

(65) Sabah Abdullah Ghalib, "The Emergence of Kurdism with Special Reference to the Three Kurdish Emirates within the Ottoman Empire 1800-1850." PhD Diss., University of Exeter, 2011, p. 163.

(66)جليلي جليل وآخرون، الحركة الكوردية في العصر الحديث، ترجمة: عبدي حاجي، ط2، مطبعة خاني، دهوك، 2012، ص 21.

صدى شخصية وسياسة الأمير بدرخان في الصحافة البريطانية

الخلاصه

أن الصحافة هي إحدى المصادر المهمة للحصول على المعلومات التاريخية حول أي موضوع متعلق بالتاريخ، لذا فمن الضروري عند القيام بالأبحاث الأكاديمية أن يتم ذلك بدقة و موضوعية، لأن في كثير من الأحيان تلك المعلومات تكون مصادر صحيحة و موثوق بها، وفي نفس الوقت تكون بعض المعلومات التي تحتويها خاطئة و بعيدة عن الحقيقية، لأنها في معظم الأحيان يعبرون عن آراء اولئك الاشخاص او الجهات التي كتبت ذلك الموضوع.

وبالنسبة الى نشر حوادث إمارة بوتان في الصحافة البريطانيه في القرن التاسع عشر فقد إهتمت بها خاصة في فترة الأمير بدرخان (١٨٢١-١٨٤٧)، لان جميع الصفات القيادية و الإستقلالية كانت موجودة لدى الأمير. وفي الصحافة هناك مواقف مختلفة تتحدث عن شخصية و سياسة الأمير بدرخان و مواقفه مع الناس في ظل حكم الأمير بالإضافه الى علاقاته مع الأمراء الأكراد و عقد معاهدات معهم وكانت بريطانيا تحسب حساباً كيبراً للأمير وقوته في المنطقة و هذا يتعلق بمصالح بريطانيا مع الدولة العثمانية. الصحافة البريطانية تعتبر كمرآه لسلطة الدولة وبصورة جيدة أوضحت سياسة الأمير بدرخان.

الكلمات الدالة: إماره بوتان، أمير بدرخان، الدولة العثمانية، الصحافة البريطانية

THE REFLECTION OF PRINCE BADIRKHAN'S PERSONALITY AND POLITICS IN BRITISH JOURNALISM

SIPAL S MOHAMMEDAMEEN and SALAH MOHAMMED SALEEM
Dept. of History, College of Basic Education, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

One of important sources to get historical information about any historical subject is journalism. Some times, such information might be reliable but other times might be fake and not real as they represent the points of view of the writers and publishers. Thus, it is important for academic researches to be done objectively and accurately.

Prince Badirkhan used to have all the criteria of leadership and independence in his ruling period (1821-1847) in nineteenth century. This made the British journalism to be interested in publishing the events of Bohtan's emirate. There were different attitudes towards the personality and politics of prince Badirkhan, the way he used to deal with people during his ruling period and his relation to other Kurdish princes. Prince Badirkhan used to be reckoned with by Britain and this was in regards to British interests with the Ottoman state. As British journalism reflected the state's authority, it showed the politics of prince Baderkhan in a good way.

KEYWORDS: Bohtan Emirate, Prince Badirkhan, Ottoman state, British journalism.